

Yayın Geliş Tarihi: 30.03.2021

Yayına Kabul Tarihi: 30.08.2021

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Günaydn, Meryem. "Ermenilerin Gizlice Memalik-i Şahane'ye Duhulü Meselesi."
Ermeni Araştırmaları, Sayı 69 (2021): 187-218.

Araştırma Makalesi

ERMENİLERİN GİZLİCE MEMALİK-İ ŞAHANE'YE DUHULÜ MESELESİ

(THE ISSUE OF ARMENIANS SECRETLY
ENTRANCE TO THE OTTOMAN LANDS)

Meryem GÜNAYDIN*

Öz: Amerika'ya firar ederek tekrar dönmek isteyen Ermenilerin Memalik-i Şahane'ye girişlerine meydan verilmemiştir. İrade-i seniyye uyarınca kabul edilmeden geldikleri mahallere iade edilmişlerdir. Bu yasağa rağmen bazı Ermeniler firaren Amerika, Rusya ve diğer yabancı memleketlere gidip sonradan muhtelif suretlerde Osmanlı ülkesine duhul etmişlerdir. Buna binaen Memâlik-i Şahane'ye geri dönmek isteyen kaçak Ermenilerin duhulüne asla meydan verilmemesi için bir takım tedbirler alınmıştır. Ancak bunlardan bazıları izinsiz surette Osmanlı sahillerine çıkmış veya hudutlardan geçerek Osmanlı topraklarına sızmışlardır.

Ermeni komitacılarınca gönderilen fesatçılar beraberlerinde yasak olan silah, dinamit vb. eşyaları da çeşitli yollarla Osmanlı ülkesine sokmaya çalışmışlardır. Bu kimselerin duhullerine katiyen meydan ve imkân verilmemesi emredilmiş ise de ülkeye gizlice giriş yapmanın yollarını buldukları görülmüştür.

Yasağa rağmen bu kişilerin nasıl ve hangi yollarla Memâlik-i Şahane'ye duhul etmekte olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu noktada artan kanunsuz girişleri engellemek üzere ele alınan tedbirler, olayın seyriyle

* ORCID: 0000-0002-3957-1471
Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-posta: mgnydn@yahoo.com.

birlikte lazım gelen muamelat ve görülen istisnai haller bu çalışmada anlaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ermeniler, Yurda Dönen, Duhul, Memalik-i Şahane, Firari*

Abstract: *Abstract: Armenians who wanted to return after fled to America were not allowed to enter Ottoman lands. They were rejected and returned to where they came according to the imperial decree. Despite this restriction, some Armenians who went to America, Russia and other foreign countries entered the Ottoman country in various forms later. Consequently, some measures were taken to prevent the inclusion of fugitive Armenians who wanted to return to Ottoman lands. However, some of them entered the Ottoman lands secretly by arriving at the Ottoman beaches or crossing the borders without permission.*

The mischief-makers sent by Armenian secret societies tried to get banned weapons, dynamite etc into Ottoman lands in various ways. Despite the strict order not allow or permit these individuals to enter the Ottoman country, it was seen that they had found a way to enter the country in secret.

It is understood from archive documents how and in what ways these individuals entered the Ottoman country despite the restriction. At this point, the measures taken to prevent increasing illegal entries, the necessary actions taken with the course of the situation, and the exceptional circumstances will try to be understood in this study.

Keywords: *Armenians, Returnee, Entrance, Ottoman Lands, Fugitive*

Duhul Meselesi

II. Abdülhamid döneminde hükümetin Ermenilerin göçlerini sınırlandırma arzusu malumdur.¹ Ermenilerin Amerika'ya ve diğer yabancı memleketlere gitmelerine meydan verilmemesi kararına rağmen bir kısım Ermeni gizlice kaçmayı başarmıştır. Buna karşın firaren Amerika, Rusya gibi yerlere muhtelif suretlerde gitmiş olan bazı Ermeniler, bir süre sonra tekrar geri dönmek istemişlerdir. Osmanlı topraklarına göç etmek ve geri gelmek isteyen Ermenilere irade-i seniyye uyarınca izin verilmemiştir.² Ancak bazı Ermenilerin gizlice Osmanlı topraklarına duhul ettikleri yani giriş yaptıkları görülmüştür. Osmanlı ülkesine gelen kaçak Ermeniler geldikleri yerlere iade edilmişlerdir.

Duhule ilişkin bu yasak Süryanileri de kapsamaktadır. Ancak yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Amerika'ya firar edip daha sonra geri dönüş yapan Süryanilerin kabul edilmemelerine ilişkin bir emir olmadığından uygulama bu şekilde olmamıştır. Örneğin daha önce Kudüs-ü Şerif'e gitmek üzere aldığı mürur tezkiresiyle Amerika'ya firar edip daha sonra Beyrut yoluyla Halep'e gelen ve şüpheli hali nedeniyle polis tarafından tutuklanan Haytaoğlu Naum'un Diyarbakir'e iade edildiği anlaşılmaktadır.³ Bu bildirimler üzerine Amerika'ya firar ederek giden ve daha sonra geri dönmek üzere gelenlerin kabullerini yasaklayan emrin Süryanileri de kapsamakta olduğu 9 Ağustos 1319 (22 Ağustos 1903) tarihli bir yazıyla bildirilmiştir.

Firaren Amerika'ya gidip tekrar geri dönen Ermenilerin kabul edilmeksizin geldikleri mahallere iade edilmeleri gerektiği⁴ gibi izinsiz olarak Amerikan tabiiyetine geçen Ermeniler Osmanlı ülkesine kabul edilmemiştir. Bunun en önemli sebebi yabancı tabiiyet edinen göçmenlerin Osmanlı topraklarına geri dönerek yabancı uyruklu vatandaşların özel imtiyazlarından faydalanmak istemeleridir.⁵

1 BOA.HR.SYS.2851/29, Lef 4

2 BOA.DH.MKT.277/47

3 BOA.DH.TMIK.M.. 148 /28

4 BOA.DH.TMIK.M..104/87

5 “Amerika'ya firar eden Ermeniler al'el-ekser biraz müddet orada ikamet ve tebdil-i tâbiyet etdikden sonra Memâlik-i Şahane'ye avdetle ihlâl-i asayişî müeddî harekât-ı mefsedetkârâne bulunmalarına mebni ba'demâ Amerika tâbiyetine girmiş olan o gibi Ermenilere Memâlik-i Şahane'ye avdetleri için hükümet-i müşârunileyhâca pasaport verilse bile kendilerinin Memâlik-i Osmaniye'ye kabul edilmeyeceklerinin hükümet-i müşârunileyhâya beyân olunması hakkında şerefsâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfetpenâhî mantûk-ı celiline tevfiikan....”, BOA.HR.SYS.2851/29 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2007). Yusuf Sarımay, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri I (1839-1895)* (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları., Ankara 2007), s. 61-62.

Amerika'ya firar eden Ermeniler, tabiiyet değiştirdikten bir müddet orada ikamet ettikten sonra Osmanlı ülkesine geri dönüp fesat hareketlerinde yer alarak asayiş ihlal ettiklerinden⁶ geri dönüşleri için kendilerine Amerika hükümeti tarafından pasaport verilse bile, bu kimselerin Osmanlı ülkesine kabul edilmeyecekleri beyan olunmuştur. Bu şekilde geri dönen Ermenilerin doğruca geri gönderileceğine dair bu karar ilgili hükümete bildirilmek üzere Vaşington elçiliğine iletilmiştir.

Anadolu ahalisinden olup Amerika'ya firar suretiyle giden ve bir süre sonra tabiiyet değiştirerek Amerika pasaportuyla dönen Ermeniler yani izinsiz tabiiyet değiştiren Ermeniler Osmanlı ülkesine kabul edilmeyerek geldikleri vapurlarla iade edilmişlerdir. Bunlardan pasaportları şehbenderliklerce vize edilenlerin iadelerine konsolosluklarca müsaade olunmamakta olduğundan bu kimselerin pasaportlarının vize edilmemesi için şehbenderliklere gerekli emir verilmiştir.⁷ Ancak Amerika elçiliğince bu gibi Ermeniler himaye edilmiştir. Örneğin evvelce İzmit ahalisinden olup Amerika'ya giderek Amerika tabiiyetini geçmiş olan Lazaros veled-i Kigork Dersaadet'e gelişinin ardından Amerika konsolosluğu vasıtasıyla vapurdan çıkarılıp bir otele yerleştirilmiştir. Konsolosa yapılan tebligata cevaben şahsın Akdeniz'e döneceği bildirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda evlenmek üzere İzmit'e gittiği ve evvelce İzmit'in Gidekopyalan köyü ahalisinden olduğu anlaşılmıştır. İrade-i seniyyeye uygun olarak bu şahıs Osmanlı ülkesinden uzaklaştırılmış olup bu durum Amerika elçiliğine tebliğ edilmiştir.⁸

Evvelce tabiiyetlerini terkle ve firar suretiyle Amerika'ya giden Ermenilerden geri dönenlerin bazılarında pasaport bulunmamasından dolayı Osmanlı tabiiyetini muhafaza edip etmedikleri vilayetlerce bilinmemiştir. Bunun üzerine tabiiyeti terk veya firar suretiyle Amerika'ya gitmiş ve dönmüş olan Ermenilerin terk-i tabiiyetleri usul ve nizam dairesinde cereyan etmediği durumlarda Osmanlı tabiiyetinde kalmaları tabii bulunmuştur. Bu durumdakilerin memleketlerine dönüşlerinde kendilerini nüfusa kayıt ettirip tezkire-i Osmaniye alma mecburiyetinde oldukları bildirilmiştir. Aksi takdirde b "nüfus-u mektume" den olacağı yani görünmeyen gizli nüfustan sayılacağı bildirilmiştir.⁹ Bunun gibi birtakım sorunlar sebebiyle bu kişilerin iskelelere gelişlerinde pasaportlarına dikkat edilmesi ve hareketlerini müteakip ait olduğu mahallerine malumat gönderilmesi hususunda gereğinin yapılması emredilmiştir.

6 BOA.İ..HUS.15/ 6

7 BOA.BEO.AYN.D, 1633/s.865, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü., Sarıay, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri I (1839-1895)*, 66.

8 BOA.BEO. AYN. d, 1633/s.961; Sarıay, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri I (1839-1895)*., C.I, s.68.

9 BOA.DH.MKT. 2710 /60

Bununla birlikte şehbender olmayan mahallerden Osmanlı tebaası pasaportsuz gelmemek için mahalli hükümetten pasaport almışlardır. Örneğin Brezilya ve Arjantin hükümeti pasaportları ile gelenler olmuştur. Bu durumun benzer şekilde gelen kimselerin tabiiyetlerini değiştirdiklerinin işareti olmadığı bildirilmiştir. Bunlara istinaden yabancı tabiiyette bulunduğu iddiasında bulunanlar olur ise ya yeni tabiiyeti tanımayarak haklarında Osmanlı muamelesi edilmesi veyahut yabancılıkta ısrar eyledikleri surette kovulmalarının münasip olacağı düşünülmüştür.¹⁰

Tabiiyet hususunda, 19 Ocak 1869 tarihli Osmanlı Vatandaşlık Kanunu'nun 5nci maddesi uyarınca yasal izinle göç edenlerin yabancı uyruk tabiiyeti almaları durumunda tekrar Osmanlı topraklarına geldiklerinde bu yabancı uyruklarının tanınması; ancak izinsiz giden göçmenlerin yabancı uyruk tabiiyeti almaları durumunda ise tekrar Osmanlı topraklarına geldiklerinde bu yabancı uyruklarının geçersiz olacağı ve Osmanlı vatandaşı sayılacakları esastır.¹¹

Öte yandan Avrupa'da Osmanlı tabiiyetinde olan ve yabancı tabiiyette bulunan Ermenileri ayırt etmek pek kolay değildir. Bir de Osmanlı ülkesiyle alaka ve münasebeti olanları olmayanlardan ayırmak zor olmuş ve gerçekten seyyah veya tüccar olup olmadıkları veyahut fesat çıkartma amaçlı gelip gelmedikleri meseleleri tereddüt sebebi olmuştur. Zaptiye Nezareti bu tereddütleri azaltmak ve dahi önlemek üzere bazı sebeplerden dolayı Osmanlı ülkesine girişleri yasak olan yabancı tabiiyete sahip Ermenilerin isimlerini içeren bir defteri Babıali'ye sunmuştur. Tedbiren bu defter Hariciye Nezareti tarafından şehbenderlere gönderilerek “fesat erbabı/kışkırtma amacıyla” olduğu düşünülen bu kimselerin şehbenderleri bir şekilde kandırmasının önüne geçileceği düşünülmüştür.¹²

Sürgünleri icap edip buna binaen Amerika'da tabiiyet değiştirerek geri dönen Ermeniler “tard ve teb'id kılınmakta” ise de Beyrut vilayeti o havaliden Amerika'ya giden Suriyeliler hakkında açıkça belirtilen bir muamele olmadığını beyan etmiştir. Beyrut vilayeti o havaliden Amerika'ya gidenlerin istifade eylediklerine inanarak bunlar hakkındaki yasağın devamına pekte ihtiyaç olmadığını düşünmüştür.¹³ Dolayısıyla Dahiliye Nezaretince de Ermeniler hakkında ki yasağın yerine getirilmesiyle Suriye tarafından gidenler

10 BOA.HR.İD. 15/17

11 Kemal Karpat , “Ottoman Emigration to America, 1860-1914,” *International Journal of Middle East Studies*, 17, No.2 (1985),188.

12 BOA.HR.SYS. 2860 /101, Lef 3

13 BOA.HR.İD. 15/17, Lef 2/3.

için bir münasip kaidenin alınmasına lüzum görüldüğü anlaşılmaktadır. Buna karşın “*avdetden aciz kalanların*” masraflarının ödenmesine ilişkin bir değişiklik yapıldığı görülmüştür. 21 Eylül 1895 tarihli yazı ile Cebel-i Lübnan, Suriye ve Beyrut vilayeti ahalisinden kaçak olarak Avrupa ve Amerika’ya gidip geri dönmek için müracaatta bulunanların yol masraflarının devletçe karşılanmaması gerektiği hususu nezaretlere havale edilerek genelge ile vilayetlere tebliğ kılınmıştır.¹⁴ Bu politika bazı varlıklı kimseler tarafından suiistimal edilmesi üzerine değişmiş ve 1895 gibi erken bir tarihte, Suriyelilerin ve Lübnanlıların devlet tarafından finanse edilen geri dönüşleri sona ermiştir.¹⁵

Geri dönmek isteyen muhacirlere finansal destek sağlama¹⁶ politikasına, 1 Temmuz 1309 tarihli bir yazıda göçmenler hakkında verilen bilgilere göre Osmanlı göçmenleri arasında Ermenilere nazaran Suriyelilerin geri dönmeye meyilli olduğu¹⁷ hatta Avrupa milleti arasında Amerika’ya gelen Almanların ve İrlandalıların hemen hiçbir vakit kalmak üzere vatanlarına geri dönmediğine dair elde bulunan malumatın çerçeve çizdiği düşünülebilir. Bununla birlikte Ermeni gazetesi “Haik”de Amerika’ya vuku bulan göçler sebebiyle Osmanlı topraklarında yerleşik bulunan Ermenilerin tükenmekte olduğu ve Ermenilerin amaçlarına ulaşmak için silaha sarılmaları gerektiği neşredilmiştir.¹⁸ Hükümetin Ermenilerin göçlerine meydan verilmemesi kararına rağmen bir şekilde firaren göç eden Ermenilerin Osmanlı topraklarına geri dönüşlerine yönelik uygulamalar asayişî muhafaza etmek üzere bu kapsamda şekillenmiştir.

Bu bağlamda, her ne suretle olursa olsun Amerika’ya giden Ermenilerle Ermeni Katoliklerin duhulleri halinde ret ve iadeleriyle gitmek isteyenlerin terk-i tabiiyet işlemlerinin tamamlanması bildirilmiş olup dönenlerden kötü halleri görülmeyenlerin zabıta kontrolünde kefaletle serbest bırakılmaları gerektiği bildirilmiştir.¹⁹ Bu karara örnek olarak Mamuratülaziz Valisi tarafından Dahiliye Nezareti’ne ne muamele olunacağına dair 18 Zilkade 1321 (5 Şubat 1904) tarihli bir yazı gönderilmiştir. Buna göre, sekiz sene evvel Dersaadet’ten firaren gidip sekiz ay önce Amerika tabiiyetine kabul ile Mesajeri vapurlarıyla dönerek Samsun iskelesine çıktığı halde iade edilen Mamuratülazizin Hoği karyesi ahalisinden ve Ermeni cemaatinden David Moskiyan isimli şahsın Samsun’a iade olduktan sonra Batum’a çıkmıştır. Daha sonra elindeki tabiiyet evrakı Harput konsolosu aracılığıyla kendisine teslim edilmek üzere Batum’un

14 BOA.HR.İD. 15/17

15 Karpap, “Ottoman Emigration to America, 1860-1914,” s.208.

16 Karpap, a.g.m., 186.

17 BOA.HR.SYS. 2851/29, Lef 4

18 BOA.HR.SYS. 2851/29

19 BOA.DH.TMIK.M.. 167 /31

Amerika konsolosuna teslim ile Kars ve Erzurum yoluyla memleketine geldiği sorgusundan anlaşılmıştır. Amerika'da bulunduğu sırada muvakkaten Amerikan tabiiyetini kazanmış ise de burada emlak ve arazi sahibi olup henüz evlenmemiş olduğunu ifade ederek Osmanlı tabiiyetinden dönmeyeceğine dair rızayla senet vermiş ve hâlihazırda şüpheli bir hali görülmemiş olduğu beyan edilerek iade edilip edilmeyeceği sorulmuştur.

1 Muharrem 1322 (18 Mart 1904) tarihli cevap yazısında Mamuratülaziz vilayetine (163 ve 180 numaralı iki kıta tahrirat-ı aliyyesine cevabıdır) her ne suretle olursa olsun vaktiyle Amerika'ya giden Ermenilerle Ermeni Katolikleri ve bunlardan sonradan gelenler hakkında olunacak muamele daha önce 29 Eylül 1312 tarihli telgrafnamede tebliğ kılındığı üzere oradan gelecekler katiyen kabul edilmeyip ulaşma anında ret ve iade edilmelerinin lazım geleceği bildirilmiştir. Yeniden gitmek isteyenler dahi mutlaka alakalarını keserek ve tabiiyetlerini terk ile bir daha dönmek üzere gidebilecekleri belirtilmiştir.²⁰ Bu yönüyle irade-i seniyyece kabul edilen dışında bir muamele ve mütalaya mahal olmadığı beyan edilmiştir.

Yine bir başka örnek olarak, Tiflis'de fırıncılık ile meşgul bulunan Erzurum vilayetinin Keskim sancağına tabi Hodçor karyesi ahalisinden ve Osmanlı tebaasından Ermeni Katolik cemaatinden olan Ermenilerin memleketlerine gitmelerine ve dönmelerine müsaade isteyen altmış yedi imza ile gelen arzuhal²¹ Tiflis Başşehbenderliği'nden gelen 1906 tarihli ve 89 numaralı tahrirat ile birlikte gönderilmiştir. Bu kimselerin namusluca muameleleri ile gerek ahalinin gerek mahalli memurların emniyet ve hüsn-ü teveccühlerini kazanmış bulunmalarına binaen talep ettikleri ruhsatın iadesinin münasip olacağını beyan eylemiştir.

Bunlar arasında şüpheli ve kötü halleri görülmeyen Ermeniler ile çiftçi amele ahalinin durumu ayrıca değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, *“o gibilerden geri dönmeleri akabinde red ve iade edilemeyen ve zaten amele ve zerra’ (ekici çiftçi) makulesinden olup vaktiyle azimetleri ancak temini maişet için olduğu ve bir kötü halleri olmadığı tahkik etmekle beraber red ve iadeleri kabil olamayan eşhasın bilzarure mahallerince kefalet müteselsil ile zabitanın tahtı nezaretinde bulundurulmak üzere salıverilmeleri”* hakkında daha önce bazı mahallere tebligat yapılmıştır. Buna göre bu kabilden ise ona göre muamele edilmesi bildirilmiştir ancak bunların ne suretle hangi iskeleden fırsat bularak duhul olmuş olduklarının itina ile araştırılması istenmiştir.²² Buna muhalif olarak kararların alındığı durumlar da görülmektedir. Örneğin Mamuratülaziz'de beş-

20 BOA.DH.TMIK.M.. 167 /31 Lef 6

21 BOA. DH.TMIK.M..222/48, Lef 9

22 BOA.DH.TMIK.M.. 167 /31 Lef 6

altı sene öncesinden 1904 senesine kadar bir şekilde Amerika'dan gelerek iade olunmamış dört-beş yüz kadar Ermeni mevcut bulunduğu²³ haberi alınmıştır. Söz konusu Ermeniler hakkında Mamuratülaziz vilayetinden gelen telgrafnamede bunların çoğunluğu ziraatla meşgul ahalden olup irade-i seniyyeye aykırı olarak hepsinin toptan sevk ve iadesi yerine yalnız içlerinden şüpheli olanlar azar azar geri gönderilip diğerlerinin bırakılmalarının münasip olacağı bildirilmiştir. Buna karşın bu Ermenilerin iadeleri gerekli olmasına karşın hepsinin iadesinin zorluğu ile birlikte şikâyetlere meydan verebileceğinden dolayı ilk iş olarak aralarında şüpheli bulunanların azar azar iadeleri sonra diğerleri hakkında dahi o yolda muamele edilmesi uygun bulunmuştur. Bunların duhulü ve iade olunmamarları hususlarında müsamaha gösterenler hakkında tahkikat yapılarak neticesinin haber verilmesi istenmiştir.²⁴

20 Mayıs 1901 tarihli Meclis-i Vükela kararınca Ermenilerden Rusya'ya iade olunanların oraca kabul edilmemesi ve Amerika'dan gelenlerin iadelerinin maddi külfeti ve Amerika'ya kabul edilip edilmeyeceklerinin dahi meçhul olması dolayısıyla ortaya çıkan müşkülât ve masraf üzerine bu gibi Ermenilerin kefaletle memleketlerine gönderilmesine izin verilmiştir.²⁵ Bu takım Ermenilere ait oldukları vilayet memurlarının da dikkatli davranmaları istenmiştir. Bundan sonra bu takım Ermenilerin Osmanlı ülkesine duhulüne meydan verilmemesi için ilgili hususların anımsatılması vilayetlere “tebligât-ı ekîde” icrasıyla gerekli görülmüştür.

Ticaret için gidip gelenler hakkında umumi emniyete zarar getirilmemek üzere müsaade gösterilmiştir. Ancak bu kimselerin fesatlık peşinde koşan Ermeni gruplardan olup olmadıklarına özellikle dikkat edilmiştir. Buna örnek olarak Mamuratülaziz vilayeti Halonik (Holovnik) karyesi Papazları İkyâ ve Kirakos'un ticaret için Amerika'ya gitmiş ve bu kere avdet etmiş olan ve kötü bir halleri görülmeyen Hamparsum ve Misak'ın ve emsalinin geri gönderilmemeleri için istirhamda bulunmuşlardır.²⁶ Bir takım Ermenilerin iadelerinde ısrar edildiğinden bahisle, ziraat ve ticaretle iştigal eden, namus sahibi ve kefalete bağlanmış bu gibilerin iadelerinden sarfınazar(hesaba katmamak) buyurulması taleplerini iletmişlerdir. Beyan edilen Ermenilerin Amerika'ya iadelerine mahal olmadığına gerek bunların gerek emsalinin yerlerinde bırakılmaları²⁷ Mamuratülaziz vilayetine bildirilmiştir.

23 BOA.A.MKT.MHM, 550/1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2007). Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri II (1896-1919), Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yay. Nu: 86. s.167.

24 BOA.A.MKT.MHM, 550/1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Osmanlı Belgelerinde Ermeni Amerikan İlişkileri II (1896-1919), C.II, s.169.

25 BOA.MV, 102/30, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeni Amerikan İlişkileri II (1896-1919), C.II, s.126.

26 BOA.DH.TMIK.M.. 273/ 79, Lef 3

27 BOA.DH.TMIK.M.. 273/ 79, Lef 7

Ticaret için gidip gelenler hakkında usule uygun pasaporta sahip olanların Osmanlı ülkesine duhulüne müsaade olunması ancak bulunduğu müddetçe nezaret altında bulundurulması uygun bulunmuştur. Örneğin Rusya tebaasından ve erzak müteahhidlerinden Kirkor Melkonyan'ın küçükbaş davar alışverişi için pasaportlu olarak kabulünde bir sakınca görülmemiştir. Bayezid Komiserliği'ne bir dereceye kadar sanat sahibi olduğundan yalnızca koyun alışverişi için gelip gitmesine izin verilmesi ancak nezaret altında bulundurulması bildirilmiştir.²⁸

Ticaret için gidip gelenler hakkında bir şahıs giderek dönüşte birkaç kişi ile gelebileceğinden o halde diğerlerinin duhul ve müruruna irade-i seniyye uyarınca asla meydan verilmemesi buyurulmuştur.²⁹ Benzer şekilde Amerika'dan İskenderun'a gelen üç Ermeni'nin birkaçı NivYork şehbenderliğinden alınmış bazıları tarihli bazıları tarihsiz olmak ellerinde pasaportlar bulunduğu, bunların daha önce Dersaadet yoluyla Amerika'ya gittikleri anlaşılmıştır. Bu gibi toplu olarak dönecek olan Ermenilerin kabul edilemeyeceği beyan edilmiştir.

Bu çerçevede Nemçe vapuruyla gelmiş olan Harput ahalisinden yedi nefer Ermeninin NewYork şehbenderliğinden pasaport olarak memleketlerine avdet etmek üzere Port Said yoluyla Yafa'ya oradan da Beyrut'a geldikleri gibi bazıları Amerika'dan döndüklerini ve bazıları da nüfus tezkirelerini kaybettiklerini beyan etmişlerdir. Bunlarında iadelerinin lazım geldiği Beyrut vilayetine tebliğ edilmiştir. Bu Ermenilerden İskenderun'a çıkan ve Adana'ya hareket ettikleri beyan olunan iki Ermeniden biri yirmi beş yaşlarında orta boylu tıknazca sarı benli kumral ve isminin Boyacıyan, diğerinin ise ondan boylu esmer benizli kara göz ve siyah saçlı, iri otuzu aşkın biri olduğu ve Rus pasaportuna sahip olduğu belirtilmiştir. Bunlar Harput ahalisinden olup evvelce İskenderun iskele memurları ve vapur kahvecilerinin de yardımıyla para mukabilinde Amerika'ya firar etmiş oldukları anlaşılmıştır.³⁰ Bunun gibi Amerika'ya firar eden Ermenilerin, Hınçakyan gibi fesat komitelerinin zararlı sözleriyle zihinleri zehirlenerek daha sonra geri döndükleri ve Osmanlı ülkesinde fesat ve bozguncu hareketlerde bulunanların çoğunluğunun bu şekilde Amerika ve İngiltere'ye gidip dönen bir takım kişilerden ibaret bulunduğu anlaşılmış olduğundan bu gibilerin hem Amerika ve İngiltere'ye gitmelerinin kesin olarak engellenmesi ve bu gibilerin Dersaadet'e varışlarında yakalanmaları lazım gelenlere tebliğ kılınmıştır.³¹

28 BOA.DH.TMIK.M..126/42

29 BOA.DH. MKT 277/47

30 BOA.DH. MKT 277/47, Lef 10

31 BOA.DH. MKT 277/47, Lef 10

Sahilden Duhul Girişimleri

Münasebetlerini keserek Amerika'ya göç eden Ermeniler Osmanlı tabiiyetinden de ıskat edilmiş olacağından Osmanlı ülkesinin hiçbir tarafına kabul edilmemeleri hususunda Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâsınca karar verilmiştir. Yasağın korunması için bunların çıkacakları iskelelere kabul edilmemeleri beyan edilmiştir³²

“*Memalik-i şahaneye hicret ve avdet etmek isteyen Ermenilerin kabul olunmaması*” hakkında tebliğ olunan irade-i seniyye³³ rağmen bir şekilde Ermeniler Osmanlı ülkesine giriş yapmaya çalışmışlardır. Ermeniler gizlice ve firaren Osmanlı sahillerine vapurlarla gelerek veya hudutlardan aşarak giriş yapmaya çalışmışlardır.

Amerika'dan Tarsuslu Kiragos Kalenciyan isimli bir Ermeni tarafından gönderilen ihbar mektubuna binaen kendilerini himaye eden Türk memurları bulunduğundan İzmir, Samsun, Trabzon iskelelerinden Ermenilerin her istediklerini sokabildikleri anlaşılmaktadır. Buna karşın İstanbul ve diğer iskelelerden içeriye bir şey sokabilmenin mümkün olmadığı alenen beyan edilmiştir.³⁴ İskelelere varan şahıs ve yasaklı eşyalar denizden karaya kayıkçılar vasıtasıyla çıkarılmıştır. İzmir'e gönderilen şeyler İzmirli meşhur kayıkçı Leon tarafından karaya çıkarılarak buradan Kayseri'ye gönderilip oradan yine istenilen mahallere dağıtılmıştır. İstanbul'a ise Ankara'da bulunan Çalıkyan isimli Ermeni tarafından şimendifer veya araba beygir ile gönderilmiştir. Trabzon iskelesinde meşhur kayıkçı Arif Ağa karaya nakil işinde aracılık etmektedir. Arif Ağa gelenleri karaya çıkardıktan sonra iç kısımlara yine belli kişiler vasıtasıyla nakletmiştir. Karada da teslim alan kişi dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Samsun iskelesine geldiğinde orada da karaya benzer şekilde çıkarılıp beygir araba aracılığıyla Tokat Çile'sinde Kasbarya Bedros'a gönderilmiştir.

Bu ihbar mektubundan anlaşıldığı üzere belirli iskeleler ve iskele-kara bağlantısını sağlayan kaçaklarla müşterek bulunan kayıkçılar ve ahaliden bazı kimseler Ermenilerin girişlerine ve yasaklı eşyaların Osmanlı ülkesine intikalinde aracılık etmişlerdir. Bu şekilde sahilden karaya uzanan genel ağ sayesinde hatlar arası bağlantı kurulmuş ve Ermenilerin girişleri kolaylaşmıştır. Nitekim Harputlu bazı Ermenilerin ifadelerinden Marsilya yoluyla Kıbrıs'a ve oradan Beyrutlu Hasan Reis ve Hasib isimli kimselerle, isimleri meçhul

32 BOA.DH.TMIK.M.. 52 /93, Lef 8

33 BOA.DH. MKT 277/47

34 BOA.Y.PRRK.AZJ, 52/80, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeni Amerikan İlişkileri II (1896-1919), 170-177.

birtakım Kıbrıslı Rumlar tarafından yelken gemilerine bindirildikleri ve iskelelere uğramaksızın Beyrut, İzmir, İskenderun ve Mersin sahilinin açık mahallerine çıkarılarak³⁵ zabitanın gözetiminde bulunmayan mahallerden geçmek suretiyle gelmiş oldukları ifadelerinden anlaşılmıştır.³⁶

İskenderiye yoluyla Amerika'dan dönen birçok Ermeni'nin Tuzla'da toplanıp buradan peyderpey çeşitli vasıtalarla gizlice sahillere geçmekte olduklarına dair ihbar alınmıştır. Yine Kıbrıs'ın Limasol iskelesinden birtakım Ermenileri gemilerine alarak Anadolu sahiline çıkarmak üzere hareket eylediğine dair ihbar alınmıştır. Kıbrıs'ta Ermenilerin toplandıkları işitilmiş olduğundan bu haberin doğruluğunu anlamak üzere teftiş için hafiyeler gönderilmiştir.³⁷ Bu sebeple Beyrut, Trablusşam, Lazkiye, İskenderun, Taşucu, Mersin ve İzmir iskele komisyonlarına gönderilen yazıyla hiçbir taraftan girişlerine meydan verilmemesi³⁸ ve tedbirlerin bir kat daha artırılması bildirilmiştir.³⁹ Beyrut, Halep, Konya, Aydın, Adana ve Kudüs ü Şerif'e 10 Mart 1324 tarihli bir şifre ile Tuzla'da toplanan Ermenilerin kayıklarla gizlice Osmanlı sahillere çıkarılacağı bildirilerek asayişe bir kat daha itina edilmesi bildirilmiştir.⁴⁰ Vilayet sahilinde tedbirin artırılması ve inzibatın bir kat daha takviye edilmesi istenmiştir. Böylece Ermenilerin bir fırsat bularak giriş yapmalarına mani olunmaya çalışılmıştır.

Sahil muhafazası için Kıbrıs'ta toplanan fesatlık amacındaki kimi Ermenilerin geçişlerine mani olmak üzere Kıbrıs ve Mersin arasında sahil güvenliğinin sağlanmasının elzem olduğu bildirilmiştir. Ancak Mersin hududunun Anamur burnuna kadar sahilinin gayet açık olduğu ve zaptiye kuvvetinin neredeyse yok olduğu sebeplerine binaen burada Ermenek ve Anamur redif taburlarının önlem olarak silahaltına alınması ve sahili gezip dolaşmak üzere süvari ile beraber vapur tahsisi lüzumlu görülmüştür.⁴¹

Kıbrıs gibi Mısır'da Amerika'dan geri dönerek Osmanlı ülkesine girmek isteyen Ermeniler için önemli bir üs olmuştur. Mısır'dan tezkire alarak oradan içeriye giriş yapmak için bir yol aramışlardır. Bu yönde Mamuratülaziz vilayet ahalisinden vaktiyle Amerika'ya firar etmiş olan Ermenilerden bazı kimseler Mısır'a gelerek oradan dahi vilayete geri dönmek üzere bir çare aramakta

35 BOA.DH.TMIK.M.. 200 /86

36 BOA.DH.TMIK.M.. 200 /86

37 BOA.DH.ŞFR. 189 /65

38 BOA.DH.TMIK.M.. 265 / 49 Lef 5

39 BOA.DH.TMIK.M.. 265/49, Lef 2

40 BOA.DH.TMIK.M.. 265 / 49 Lef 7

41 BOA.DH.ŞFR.189/74

oldukları istihbar alınmıştır.⁴² Buna binaen sahillerde bir kat daha itina edilmesi ve bu gibi firarilerden hiç kimsenin girişine meydan verilmemesi buyurulmuştur. Benzer şekilde Yunanistan üzerinden gelerek Midilli'ye çıkıp buradan elde ettikleri mürur tezkireleriyle Osmanlı ülkesine giriş yapmışlardır. Örneğin firaren Amerika'ya savuşup bir müddet fabrikalarda çalıştıktan sonra Yunanistan yoluyla Midilli'ye⁴³ ve oradan Rum Karapolides vasıtasıyla istihsal ettikleri mürur tezkireleriyle memleketleri Çemişgezek kazasına gelmiş olan Ermeni cemaatinden kimseler olduğu haberi alınmıştır.

Amerika'ya firaren giden Ermeniler hakkındaki muamele İslam ahalisini kapsamamaktadır. İslam ahalisinden olup tezkiresiz gidenler hakkında Mürûr Nizamnamesi'ne uygun olarak gereğinin yapılması kararına binaen bazı kaçak Ermeniler geri döndüklerinde Osmanlı topraklarına kabul edilebilmek için Müslüman adları kullanmış oldukları haberi alınmıştır.⁴⁴

Rüsumat gibi resmi dairelerde memurların ve limanlarda komiser ve polislerin kaçakçılarla müşterek olarak hem silah, tabanca, fişenk vd. gibi yasak eşyaların taşınmasına hem de Ermenilerin duhul ve hurucuna meydan verilmekte olduğu⁴⁵ anlaşılmıştır. Beyrut'taki komiser ve polislerin hepsi kaçakçılarla müşterek bulunduğu liman ve rüsumat gibi resmi dairelerde hem ahalinin firarına hem de Ermenilerin girişine meydan verilmiştir. Bu halde zabıta tarafından kontrol ve muayene edilmemekte olduğundan kaçakçılar rahatlıkla vapurlarından çıkıp beraberlerinde getirdikleri silah, cephanesi gibi diğer yasaklı eşyaları da ülkeye sokabilmişlerdir.

Ermenilerin çeşitli yollar ve yöntemler kullanarak Osmanlı ülkesine giriş yapmaya çalıştıkları görülmüştür. Mesela 11 Teşrinievvel 1313 (23 Ekim 1897) tarihli yazıya göre Kıbrıs ve Atina'da bulunan Ermeni komitacılarının Yunan konsoloslarına hizmetçi sıfatıyla Osmanlı topraklarına giriş yapacakları haber alınmıştır. Bunun üzerine katiyen Mersin'e gelecek konsolosun refakatindeki Ermenilerin kabul edilmemesi emredilmiştir.⁴⁶

Katırcılar hem limanlara hem de limanlardan gelenleri içeriye taşımakta tıpkı kayıkçılar gibi bu işi meslek edinen araçlılardır. Harput köylerinden bir takım Ermenilerin İslam'dan iki katırcı vasıtasıyla Amerika'ya firar ettirilmek

42 BOA.DH.TMIK.M.. 200/ 34

43 BOA.DH.TMIK.M.. 201 /65

44 BOA.ZB, 618/19, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeni Amerikan İlişkileri II (1896-1919), 184.

45 BOA.BEO 3115/233601

46 BOA. DH.ŞFR. 216 /74

üzere köylerinden hareket ettirildikleri ihbarı üzerine⁴⁷ bunlar hakkında tahkikat yapılmış ve tutuklanmışlardır.

Girit adasında İslam ahalisinden kimseler tarafından yelkenli gemilerle Mersin ve Karataş ve Yumurtalık ve İskenderun ile Piyas, Ürsü/ersu ile Suriye limanlarına gelen yasak silahlar ve cephane çıkarılarak Halep, Musul, Diyarbakir, Mamuratülaziz vilayetleriyle Zor sancağı ve Cizre kazası ve Zeytun kazası Ermenilerine geçit olmayan yollardan katircılar vasıtasıyla nakledilmekte ve satışı yapılmakta⁴⁸ olduğu Halep'e gönderilen ve geri dönen polis ikinci sınıf komiserlerinden Mehmed Hilmi Efendi tarafından jurnal ile bildirilmiştir. Bu sebeple Girit gibi diğer adalardan daha önce firaren Amerika'ya giden Ermenilerden geri dönenler ile birlikte silah ve patlayıcı maddelerde nakledilebileceğinden bunların yurda girmelerini engellemek için tedbir hususunda gerekenin yapılması istenmiştir.

Ermeni militanların sahilinden Osmanlı ülkesine duhul girişimleri önceden haber alınmış, gelme ihtimalleri olan sahillerin vilayetleri uyarılmıştır. Aydın vilayeti benzer şekilde Kıbrıs'ta toplanan Ermenilerin gemilerle Bodrum, Köyceğiz ve diğer sahillere çıkabilme ihtimallerine binaen gerekli tedbirleri almak üzere uyarılmıştır.⁴⁹

Buna benzer olarak; Yunan ve İngiliz vapuru ile Amerika ve Marsilya'dan gelen ve Kıbrıs'a taşınan Ermeni fedailerinin ve firarilerinin Kıbrıs'a uğrayarak buraya çıkarıldıkları burada toplanan Ermenilerle birlikte barut ve dinamit gibi yasaklı eşyalarında yanlarında bulunduğu fırsat buldukça hazır olan gemilerle Arabistan sahiline çıkacaklarının posta müdürünün soruşturmasından anlaşıldığı bildirilmiştir. Bu sebeple Adana vilayeti ne bilgi verilerek bunlara fırsat verilmemesi buyurulmuştur.⁵⁰ Aynı şekilde Kudus-ü Şerif, Beyrut, Suriye, Halep Aydın, Konya, Mersin, Cebel-i Bereket mutasarrıflıklarına tebligat yapılarak tedbirlerin artırılması istenmiştir.

Dersaadet'te ise bazı kimseler Ermenilerin girişlerini kolaylaştırmışlardır. Osmanlı tabiiyetinden olan birtakım kimseler pasavanları kahveciler vasıtasıyla Ermenilere satmışlardır. Bunun üzerine Dersaadet'e gelip giden yolcu vapurlarındaki kahvecilerin isimleriyle tabiiyet ve ikamet mahalleri ve buldukları vapurların isimleri, bunların gidip geldikleri mahaller ve kaç günde bir sefer ettikleri, gittikleri mahallerden ne gibi eşya getirmekte olduğu

47 BOA. DH.TMIK.M.. 77 / 80

48 BOA. DH.TMIK.M.. 183 /41

49 BOA. Y.EE.KP 30/2987

50 BOA. DH.TMIK.M.. 243/55

ve bunları ne suretle vapurdan çıkarmakta olduklarının araştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca bunların kimin yol göstermesiyle vapurlara kahveci tayin ve kahvecilikten başka ne gibi işlerde istihdam edildiklerinin malumatı istenmiştir. Yapılan araştırmaya binaen Dersaadet limanına gelip giden yolcu vapurlarında, birkaç gün zarfında gelen vapurlar hariç olmak üzere, kahvecilerden yirmi iki kişi tahkik edilebilmiştir. Vapurlar peyderpey geldikçe alınacak malumat gönderilmeye devam etmiştir. Tespit edilen yirmi iki kahvecinin isimleri, tabiiyetleri, mezhepleri, ikamet mahalleri ile gidip geldikleri mahaller ve diğer bilgiler iletilmiştir. Kahvecilerin vapur yolcularına kahve gibi şeyler satmakta oldukları ve Dersaadet'te evi bulunanlar geldikleri yerlerden fasulye gibi şeyler getirdikleri veyahut boş geldikleri belirtilerek eşyasının muayene edilmesi tabii bulunmuştur.⁵¹

Benzer şekilde, Rum cemaatinden Kahveci Sürmeneli Ahmed tarafından çıkarılan pasavan ile bir Ermeni kadının vapura bindiğinin haber alınmasıyla söz konusu pasavan ile nüfus tezkiresi geri alınarak vapurdan ihraç olunmuştur. Batum Başşehbenderliği tarafından bu olaya istinaden Trabzon ve Kastamonu vilayetleri gereği için uyarılmıştır.⁵²

Yasağa rağmen örneğin Trablusşam liman bahriyesinin tamamı eşya ve yolcu nakliyatıyla meşgul olup geceleri her istediklerini ihraç ve ithal eylemekte oldukları ihbar edilmiştir.⁵³ Etrafı açık olan limanlardan özellikle geceleri istedikleri gibi duhul ve huruca cüret eylemekte oldukları ifade edilmiştir. Bir başka alınan ihbara göre; İskenderun Kaymakam'ı Kemal Bey'in münasebetli münasebetsiz bir üslupta bulunduğu, İskenderun Tabur Katibi Nuzret ve müstantık (sorgu yargııcı) Karabet efendilerin ahaliye uygunsuz hallerinden bahis ve şikayet eden ihbar İskenderun'dan Hüseyin Hilmi mührüyle alınmıştır. Gelen ihbara binaen İskenderun iskele komisyonu heyetinden Kolağası İlhami efendinin kendisine riyaset (başkanlık) süsünü vererek Memalik-i Şahane'ye girmesi yasak olan Ermeni firarilerini iskelede bulunan zaptiye vasıtasıyla aldığı para üzerine kabul etmek gibi ahval ve harekette bulunduğu bildirilmiştir.⁵⁴

Ermeniler, Osmanlı sahillerine gelen kumpanya vapurlarıyla bir şekilde Trabzon, Samsun, Batum, Kıbrıs, Beyrut, İzmir gibi iskelelere çıkarak buralardan sızmaya çalışmışlardır. Bu duruma atfen girişleri yasak olduğu halde yabancı vapurlar tarafından getirilip Osmanlı sahillerine çıkarılan

51 BOA. ZB. 20/76

52 BOA. ZB. 20/76

53 BOA. DH TMİK M 222/8, Lef 1

54 BOA. DH.TMIK.M.. 49/75

Ermeniler hakkında ne tür muamele yapılmak lazım geleceği⁵⁵ sıklıkla sorulmuştur. Örneğin, 9 Cemaziyelahir 1317 (15 Ekim 1899) tarihli yazıda Mamuratülaziz vilayeti Çemişgezek Ermenilerinden Mıgırdiç Valdepavensi isminde birinin vapurla İskenderun'a çıkmış olduğu bildirilmiştir. Yedi sene evvel Dersaadet'te yedi gün kaldıktan sonra Amerika'ya firar etmiş ve bu kez döndüğünü söylemiştir. Ancak bu gibi Amerika ve Avrupa'dan gelecek Ermenilerin kabul olunmaması hakkındaki emre binaen kabul edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Mıgırdiç'den başka birkaç gün evvel İngiliz vapuruyla yedi ermeni firar ile iskeleye çıkıp kabul edilmek için Osmanlı tebaası olduklarını beyan ederek kabulleri için ısrar etmişlerdir. Bunları çıkaran vapur hemen savuşup diğer vapurlarda bunların geldikleri mahallere uğramamakta olduğundan ne yapılması gerektiği bilinmemiştir.

Yasağa rağmen yabancı vapurlarla getirilip Osmanlı ülkesinin bazı yerlerine çıkarılan Ermeniler hakkında Beyrut vilayetince Dâhiliye Nezareti'ne yazılan vakadan örnek olarak bahsedilebilir. Fransız vapuruyla gelen Mamuratülaziz ahalisinden pasaportsuz ve tezkiresiz Amerika'dan beş Ermeni'nin tevkif edildiği ve haklarında gereken muamelenin sorulması üzerine cevaben Amerika'ya ne vakit gitmişler orada ne kadar müddet oturmuşlar ve ne sanat ve ticaret de bulunmuşlar ve memleketlerinde familyaları var mıdır ve kendilerinin Amerika tabiiyeti iddiasında olup olmadığı sorulmuştur. Buna binaen yapılan araştırmaya göre 12 Temmuz 1310 tarihli telgrafname bu Ermenilerin en evvel İskenderun'a gitmiş ve ellerindeki pasaportlar oranın hükümetince alınıp kendileri kabul edilmeyerek vapura iade edildiklerinden Beyrut'a çıkmış oldukları ifadelerinden anlaşılmıştır. Bunların Mamuratülazizli olup beş altı sene evvel Amerika'ya giderek fabrikalarda çalışmış oldukları ve Osmanlı tabiiyetinden olup anne, baba ve diğer akrabaları bulunduğu bildirilmiştir. "*İrade-i seniyye uyarınca teb'id ve tard edilecek takımdan bulunduğu*" anlaşılmış olup vapurdan çıkmış olmalarına nazaran ve kendilerinin bir lokma ekmeğe muhtaç olduğundan bahisle Amerika'ya kadar olan vapur ödemesinin bir neticeye bağlanması lazım geleceği bildirilmiştir. Bunun için lazım olan meblağın on dört bin iki yüz altmış sekiz (14.268) kuruşun verilmesiyle masraf çizelgesine dâhil edilmesi hususu ifade kılınmıştır.⁵⁶

Firar veya hicret suretiyle Amerika'ya gidip memleketlerine dönen kimseler daha sonra tutuklanarak mevridlerine iade edilmiştir. Örneğin, Kesrikli Kalın oğlu Karabet Kudüs-ü Şerif'e gitmek üzere tezkire alarak doğrudan Amerika'ya savuşmuş ve daha sonra geri döndüğü haber alınmıştır. Bunun

55 BOA. DH.TMIK.M.. 76/77

56 BOA. DH. MKT 277/47

üzerine tutuklanmış ve Canik Mutasarrıflığı'na gönderilmiştir.⁵⁷ Bunun üzerine Ermenilerin iskelelerden Amerika gibi yabancı ülkelere kolaylıkla gitmeleri ve bunun iskele memurlarının özen göstermemelerinden ileri geldiği belirtilerek firaren gitmelerinin önlenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde Amerika'dan gelmiş olan Ermenilerin vapura iade olunduktan sonra dolaşarak nihayet bir yol bulup Osmanlı ülkesine girecekleri düşünüldüğünden bunların sevklerinde daha etkili bir tedbire ihtiyaç duyulduğu Beyrut Valisi tarafından arz edilmiştir.⁵⁸

Yabancı memleketlerden gelecek Ermenilerin girişlerine asla meydan verilmemesi hakkındaki ferman hükmü lazım gelenlere ve mahallere tebliğ edilmiştir.⁵⁹ 27 Temmuz 1310 (8 Ağustos 1894) tarihli bu tebligat üzerine vilayetlerden cevaben örneğin Aydın Valisi ve Adana Valisi Nasuhi tarafından Ermenilerin girişlerine engel olunarak asla ve katiyen kusur edilmeyeceği bildirilmiştir.⁶⁰ Ancak Osmanlı ülkesine girişleri yasak olan kimselerin Karadeniz sahiline gelen yabancı vapurlarla Dersaadet'e ulaştıkları burada da dışarı çıkmayıp geldikleri vapurun içerisinde kalarak veyahut başka bir vapura aktarılmak suretiyle yolculuk ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak zabıtaca buna müdahale mümkün olmadığından gidecekleri iskele memuriyetlerine ve zaptiyesine bildirilmekten başka bir şey yapılamadığından bunlara mani olunamamaktadır. Benzer şekilde, "Binard ve "Krandi" isimli iki İngiliz vapurunda gizlice Ermenilerin bulunduğu ilkinde 17 diğerinde ise on altı Ermeni bulunduğu halde Dersaadet'e varmış olduğu haber alınmıştır.⁶¹ Bu gibi fesedeyi nerelere def etmek münasip ise bir kaide ittihazıyla ona göre gereğinin yapılması buyurulmuştur.

Yine, Amerika'dan Samsun iskelesine çıkıp buralı olmalarına sebebiyle haklarında ne muamele olunacağını sorulması üzerine⁶² Canik Mutasarrıflığı zaptiyesinin, girişleri yasak olan kimselerden Karadeniz sahiline gitmek üzere Amerika'dan gelenler buradan geçeceklerinden dikkat ve itina göstermesi Tesri-i Muamelat Komisyonunca belirtilmiştir. Ayrıca gelen tezkirede münasebetleri keserek Amerika'ya hicret eden Ermeniler Osmanlı tabiiyetinden ıskat edilmiş olacağından bunları her ne nam ve vesile ile olursa olsun harice gitmeleri ve yabancı pasaportla dönenlerin tabiiyet iddiaları iştirilmiş olmayıp Osmanlı ülkesinin hiçbir tarafına kabul edilmemeleri bildirilmiştir.

57 BOA. DH.TMIK.M.. 200 /86

58 BOA. DH.MKT. 277/47, Lef 9/1

59 BOA. DH.ŞFR. 167 /108

60 BOA. DH.ŞFR. 167 / 114

61 BOA. DH.TMIK.M.. 14/ 29

62 BOA. DH.TMIK.M.. 52 /93

Karadan Duhul Girişimleri

Ermeniler karadan Rusya ve İran taraflarından hudut üzerinden Osmanlı ülkesine duhul etmeye çalışmışlardır. İran ve Rusya'dan geri gelmek isteyen firari Ermenilerin yurda girişlerine irade-i seniyye uyarınca müsaade edilmemiştir.⁶³

Firaren Rusya'ya giden ve geri dönen Ermenilerin tutuklanmaları ve iadeleri irade-i seniyye uyarınca gerekmektedir.⁶⁴ Bu sebeple sınırı geçip Rusya'ya firar eden Ermenilerin dönüşlerine müsaade edilmemiştir.⁶⁵ Osmanlı tebaasından olup Rusya'da bulunan Ermenilerden dönmek isteyenler irade-i seniyye hükmünce kabul edilmemekte ise de yabancı tabiiyette bulunan Ermenilerin baş ağrısı ve şikâyete sebep olmamak için kabulleri hakkında 27 Mayıs 1324 tarihli yazı ile Dâhiliye ve Hariciye nezaretine tebligat yapılmıştır. Bu bağlamda Rusya'dan Osmanlı ülkesine gelmek isteyen Ermenilerden aslen Rusyalı veya diğer devlet tebaasından bulunanların Osmanlı ülkesine girişlerine engel olunmayıp ancak pasaportları vizesiz bulunanlardan iki kat vize harcı alınması Meclis-i Mahsus-u Vükela tarafından 20 Zilkade 1324 tarihli 1590 numaralı tezkire ile beyan olunmuştur.⁶⁶ Böylece karar gereği bu vakiadan dolayı zanlı olanların konsolosluklarına malumat verilerek Rusya'ya iade olunmaları hususunun Rusya Sefaretine tebliğ edilmesi ve bu yolda muamele edilmesi tabii bulunmuştur.⁶⁷

Batum'dan ve Rusya'nın çeşitli yerlerinden Osmanlı ülkesine gitmek isteyen Ermenilerin şebkenderlerce pasaportlarının vize edilmemesi ve Rusya'dan gelecek Ermenilerden hiç birinin kabul olunmaması irade-i seniyye gereğinden olduğu beyan edilmiştir. Yabancı tabiiyette bulunup vizesiz pasaportla Trabzon'a gelenlerin konsoloslarının ısrarları üzerine zorunlu olarak kefaletle kabul edilmiş olmalarına nazaran bunun yanlış muamele olması ve sonradan konsoloslarla müşkülât vuku bulmaması için gereğinin yapılması Hariciye nazırı tarafından istenmiştir.⁶⁸

Rusya'ya firar eden ve Osmanlı ülkesine girişleri yasaklanan Ermenilerin engellenmesi hususunda gerekli tedbirlerin tamamlanması için ilgililere tebligat yapılarak bilgilendirilmiştir.⁶⁹ Ancak yasağa rağmen hududa gelerek

63 BOA.DH.TMIK.M..43 /71

64 BOA.DH.TMIK.M..198/16

65 BOA.Y..PRK.UM..45/115

66 BOA. BEO 3332 /249836

67 BOA. BEO 3332 /249836 Lef 5

68 BOA. BEO 3332 /249836 Lef 5

69 BOA. BEO 3300/247494

huduttan geçmek isteyen Ermenilerin bulunduğu sıklıkla vilayetlerden bildirilmiştir. Bunların Osmanlı hududunu geçmelerine engel olunması için hudut memurları gereği için uyarılmıştır. Rusya'dan hududun hangi tarafından geçtikleri meçhul, Horasan karyesi civarına gelen iki yüzü aşkın göçmenin iade edilmesi⁷⁰ örneğinde olduğu üzere bir şekilde hududu geçmiş olanlar iade olunmuştur.

Bazı zamanlarda, hududun öte tarafına gelerek burada toplanan Ermeniler bulunduğu ve bunların bir fırsat bularak hududu geçmek arzusunda oldukları bildirilmiştir. Bu haberlere örnek olarak Batum gazyağı fabrikası amelesinden ve çoğunlukla Van ve Muş ahalisinden olan kırk Ermeni'nin hududun Milo geçidinde bulunduğu haber alınmıştır. Ancak Rusya memurları tarafından bunlar tevkif olunmuştur. Bundan dolayı Rusya Hariciye nazırına teşekkür edilmiş ve hiçbir Ermeni'nin Osmanlı ülkesine bir fırsat bularak duhul olamaması için Rusya'daki bütün şehbenderlere bilgi verilmiştir.⁷¹

Ermeni fedaileri hududun neresinde ele geçirilirlerse o civardaki sınır kapısından Rusya'ya iade edilmesi emrolunmuştur. Bu karara binaen Trabzon yoluyla Rusya'ya firar eden Kiği Kiragos ve refiki Kale Boğazı cihetinden firaren Osmanlı ülkesine gelmekte iken devriye tarafından tutulup Rusya'ya iade edilmek istenilmiştir. Ancak bunlar Rusya Konsolosu'nun firari Ermenileri kabul etmemeleri için Rus hudut memurlarına emir vermesi sebebiyle⁷² Rus memurları tarafından kabul edilmemiştir. Bu gibilerin vaziyetlerinden bahisle sayılarının kırk iki olduğu ve haklarında icra edilecek muamelenin tebliğ edilmesi Dördüncü Orduyu Hümayun tarafından talep edilmiştir.⁷³ Ortaya çıkan müşkülâtın giderilmesi için bunların kabulleri için Rusya sefaretinin ikna edilmesi istenmiş ve mümkün olamaz ise tutuklanan Ermeniler hakkında olunacak muamelenin tayin buyurulması belirtilmiştir.⁷⁴

Bir başka örneğe göre; Rusya'dan izinsiz olarak huduttan girerek içerde belli bir noktada birleştikleri haber alınan üç Ermeni yakalanarak merkez vilayete getirilmiştir. İzinsiz olarak huduttan girerek pasaportsuz vilayete her nasılsa dâhil olan ve Rusya tebaasından bulunan Ermenilerin Rusya konsolosluğu tutuklu bulundurmağa yetkisi olmayacağından pasaport nizamnamesinin on yedinci maddesine uygun olarak konsoloshaneden gösterilecek kefaletle tahliyesini talep etmişlerdir. Bunlar vilayetçe dahi alıkonulamayacağından

70 BOA. BEO 3196 / 239633

71 BOA. Y..A...HUS.459 /142

72 BOA.DH.TMIK.M..222/48, Lef 53

73 BOA.DH.TMIK.M..222/48, Lef 45

74 BOA.DH.TMIK.M..222/48, Lef 118

Rusya memurları kabul ederlerse iade olunacakları konsolosa ifade olunmuştur. Huduttan çıkarılmak üzere sevk olunmuşlardır.⁷⁵

Tiflis Başşehbenderliği Ermeni komitacıların sürekli Rusya'dan Osmanlı ülkesine geçmekte olmasına binaen bunların Rusya hükümetince himaye ediliyor gibi görünmekte olduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁶ Rusya'ya gitmiş olan Ermenilerin hiçbir suretle Osmanlı ülkesine giriş yapamayacakları daha önce Dersaadet Rusya sefiri tarafından beyan olunduğu gibi Rusya Sefareti'nden de yazı ile taahhüt olunmuştur.⁷⁷ 14 Eylül 912 tarihli Petersburg sefaretine gönderilen telgrafname ile Ermenilerin hiçbir surette Osmanlı ülkesine geri dönemeyeceklerinin beyanıyla birlikte bu hususta yazılı olarak verdikleri kesin teminat üzerine Kars'da toplanan on iki bin Ermeni'nin Osmanlı ülkesine fırsat bularak giriş yapmalarının maksada mugayir olacağından hudut üzerinde bulunan asker ve mülki memurların bu gibilerin girişlerine asla meydan bırakmamaları ve gelmiş olanların reddedilmesi için kesin emir verilmiş olduğu tebliğ edilmiştir.

Buna rağmen Rusya'ya firar eden ve dönüşleri yasak olan birçok Ermeni'nin Rus memurlarından müşkülât görmeksizin topluca hududu geçebildikleri haber alınmıştır. Hamidiye süvari alayları kaymakamlarından Zorcanlı Yusuf Bey ve Binbaşı Rıza Ağa, Yaşar Efendi ve Süleyman Bey tarafından nüfus başına yarım liradan bir buçuk liraya kadar bir ücret ile Ermenilerin Eleşkirt, Kara Kilise Kalesi ve çevre köylerinden Bulanık'a kadar gelmekte oldukları Tiflis Başşehbenderliği tarafından bildirilmiştir. Erzurum vilayetine gönderilen şifre ile vilayetçe bu halin son bulması için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁷⁸

Nitekim Dördüncü Ordu-yu Hümayun Müşiriyeti tarafından Rusya'nın Kars Kağızman taraflarında birçok Ermeni'nin toplanıp maksatları huduttan geçerek ihtilal çıkarmaktan ibaret bulunduğu ve Ruslar tarafından bunların geçişlerine mani olmak üzere verilen teminatın ciddi olmadığı bildirilmiştir.⁷⁹

Osmanlı ülkesinde karışıklık çıkarmak için hududa tecavüz etmek üzere Ermenilerin toplandıkları yönünde ihbarlar alınmıştır. Örneğin Petersburg sefaretinden 26 Kânunuevvel 901 tarihli muhtıra ile "Armudi" "Başkeni" "Şatay" karyelerinde birtakım Ermeni komitacıların toplandığı ve bunların kürd kıyafetinde olarak "Küküs" dağıyla "Patilo" ve "Tercan" taraflarından

75 BOA.DH.TMIK.M..126/42, Lef 2.

76 BOA.BEO 3300/247494

77 BOA.HR.SYS.2840 / 44

78 BOA.A.}MKT.MHM. 642 / 25

79 BOA.HR.SYS. 2774/44, Lef 3

hududu tecavüze hazırlanmakta oldukları beyan olunmuştur. Hariciye Nezareti bunun hakkında Kafkasya genel idaresiyle haberleşmiştir. Rusya hududu üzerinde Eleşkirt havalisinde çoğunluğu anasıl “Sasun” ahalisinden bin beş yüz kadar Ermeni’den oluşan bir çetenin Osmanlı ülkesine duhule hazırlanmakta olduğuna dair sefaretin verdiği bu malumat Kafkasya genel idaresi tarafından doğrulanmamıştır.⁸⁰

Ancak, Eleşkirt kaymakamlığından arz olunan Ermeni köyü Rusya hududu dâhilinde vaki ve Sahtan, Başköy, Arvudlu ve Yeniköy karyeler arasında olup gerek bu karyelerde ve gerek İran hududu dâhilindeki Ermeni karyelerindeki ermeni fedailerinin toplandıkları evvel ve ahir haber alınması üzerine Osmanlı hududunun lazım gelen noktalarına asker takviye edilmiştir. Dördüncü Orduyu Hümayun Müşiri Zeki tarafından alınan ihbarların doğruluğunu tespit için zabıta gönderildiği gibi Ermeni fedaisi bulunan yerlerde Rusya askeride mevcut olduğundan bunlara karşı Osmanlı tarafında da yeterli kuvvet bulunduğundan daima bu Ermenilerin ahval ve harekâtı gözetim altında tutulduğu ifade olunmuş, bunların tecavüzlerine meydan verilmeyeceği belirtilmiştir.⁸¹

Rusya’da bulunan Ermenilerin Rusya tabiiyetine girmeleri için Rusya hükümetince zorlandıkları ve geçmeyenlerin Mançori kıtasına sevk ve iskânlarına girişilmiştir.⁸² Bu sebeple ilkbaharda sınırın korunmayan noktalarından Osmanlı ülkesine duhul ile geri dönmeye hazır oldukları Erzurum vilayetine bildirilmiştir. Bunlardan çoğunluk kısmının fesat erbabından olduğu, Ermenilerin kargaşa ve fesat için Osmanlı ülkesine gelmek istediklerinden asayiş ve emniyeti korumak üzere hudutlarca fevkalade itina gösterilmesi ve hiçbirinin bu tarafa girişine kesinlikle müsaade olunmaması tebliğ edilmiştir.

Van’dan Rusya’ya giden Ermenilerin Rusya tabiiyetini kabul etmeyip Osmanlı ülkesine duhul ve tecavüz niyetinde oldukları haber alındığından o bölgedeki askeri kuvvetin bir kat daha artırılarak bu gibi ayaktakımının firarına ve tecavüzlerine meydan verilmemesi için lazım gelenlere tebligat yapılmıştır.⁸³ Ancak, Dördüncü Ordu Müşiri Zeki tarafından bildirildiği üzere Vanlı olup daha önceden Rusya’ya giden elli hanede yüz elli nüfus Ermeni’nin Rusya tabiiyetini kabul etmemelerinden ve Osmanlı ülkesine bırakılmamalarından dolayı İran’ın Makü hâkimine sığınma talep edip hâkim

80 BOA.DH.TMIK.M.. 145/ 19, Lef 4

81 BOA.Y..PRK.ASK. 125 / 51

82 BOA.İ..HUS.151/15

83 BOA.DH.TMIK.M.. 148 /12

tarafından dahi kendilerine Kanberkend Karyesi gösterilmiştir. Bunların Osmanlı ülkesine duhul ve tecavüz emelinde buldukları Hamidiye kumandanı tarafından istihbar kılınmıştır.⁸⁴ Her türlü ihtimale karşı askeri kuvvet bir kata daha artırılarak bu gibi ayaktakımının firarına ve tecavüzüne meydan ve imkân bırakılmaması emredilmiştir.⁸⁵

Bu duhul girişimlerine karşın, Rusya Hariciye nezaretinden gelen yazıda Rusya'dan bazı Ermenilerin gizlice Osmanlı ülkesine duhul ettikleri hakkında verilen malumatın gerçeğe aykırı olacağı beyan edilmiştir. Rusya hükümetine öteden beri yapılan müracaata binaen yapılan araştırmalar üzerine Ermeniler hakkındaki şikayet ve bunların hududu geçtikleri hususunun doğruluğu olmadığı, Rusya memurları tarafından tam ve eksiksiz muhafaza edildiğini ve Osmanlı hudut memurlarından kaynaklanabileceği belirtilmiştir.⁸⁶

Bu çerçevede vaktiyle ailelerini terkle firaren Rusya tarafına gitmiş olan Ermeniler yine firaren ve gizlice dönüş yapmışlardır. Bunlar yakalanıp sorguya çekildiğinde ticaret için gittiklerini şimdi aileleri yanına geldiklerini alakalarını keserek bir yere gitmek istemediklerini beyan eylemekte olmalarına nazaran giriş yapabildikleri anlaşılmıştır.⁸⁷

Bazı vakalarda kaçak geçişlere para mukabilinde izin verildiği anlaşılmıştır. Ermeniler Rusya veya İran üzerinden gelerek hududun korunmayan noktalarından veya para mukabilinde himaye edilmek suretiyle sınırı aşmışlardır. Mesela Kuşbaban karakolu memurlarının ruble mukabilinde geçmelerine yardım etmiş olduğu rivayet olunmuştur. Buna binaen otuz iki fedaiden oluşan bir çetenin geçen Mart'ın sonlarında Abbas Bel(?) yakınında Rusya hududundan geçerek Osmanlı tarafında duhul oldukları ve Kuşbaban Osmanlı karakolu fertlerinin 500 ruble alarak memlekete gizlice geçmelerine yardım ettikleri anlaşılmıştır. Bu gibi olayların Ermeni çetelerinin tecavüzlerine mani olmak için alınan tedbirleri sonuçsuz bırakacağından vilayetçe seri olarak durumun araştırılması ve malumat verilmesi buyurulmuştur.⁸⁸ 2 Temmuz 1319 tarihli Vali Nazım imzalı telgrafname ile karakolda bulunan askerin akçe aldıkları hakkındaki rivayet üzerine bir heyet marifetiyle araştırma yapılmış olduğu ve müşiriyet ile haberleşilerek neticenin bildirileceği beyan olunmuştur.⁸⁹

84 BOA.Y..PRK.ASK. 185/ 27

85 BOA.Y..PRK.ASK. 185/ 27

86 BOA.DH.TMIK.M.. 145/ 19

87 DH.TMIK.M..222/48, Lef 55

88 BOA.DH.TMIK.M.. 148 /12

89 BOA.DH.TMIK.M.. 148 /12, Lef 3

Benzer olarak; firaren Rusya'ya gidip geri dönmek isteyen Ermenilerin bir suretle Osmanlı hududunu birer ikişer geçmekte olduğu haber alınması üzerine⁹⁰ bu gibilerin zinhar içeriye alınmaması için hudut memurlarına tebligat gönderilmiştir. Ancak huduttaki Osmanlı memurlarının “*eşirrayı himaye etmekte oldukları*”⁹¹ yönünde ihbarlar alınmıştır. Bunun üzerine lazım gelen soruşturmalar ve askeri yönden tedbirlerin alınması konusunda ihtiyatlı davranılması istenmiştir.

Bir başka vakada askerlerin göremeyeceği noktalardan Ermenileri Osmanlı tarafına geçirmek cüretinde bulunan üç Kürt'ün beraberindeki Ermenilerle birlikte tutuklandığı ve durumun gece bekçilerinin araştırmasıyla anlaşıldığı bildirilerek bunların ibret için münasip bir yere nakli istenmiştir.⁹² Ancak sonradan yapılan soruşturmalarla bu olayın gerçeğe aykırı beyan olduğu bildirilmiştir.

İran ve Rusya'dan avdet eden Ermeni firarilerin evvelce bildirildiği gibi girişlerine müsaade edilmemesi kararının tatbikine rağmen kanunsuz girişler devam etmiştir. Örneğin Van'ın Acemhaçu mahallesinden olup daha önce İran'a gitmiş olan Kiğork veled Karabet ile Vartan veled Markar'ın ellerinde zararlı evraklarla ve yanlarında bir İslam kılavuzu bulunduğu halde İran'ın Kirani yoluyla Van'a dönmekte oldukları Hoy Şehbenderliğinden bildirilmiştir.⁹³ Mahmudiye kaymakamlığıyla kumandanlığından alınan telgrafnamelerden Ermenilerin ve İslam kılavuzunun adliyeye teslim olunmak üzere tutuklandığı anlaşılmıştır. Ancak Van Vilayetine gelen şifre ile bu gibilerin mahkemeye tevdi olunduktan sonra iadeleri caiz olamayacağı bundan sonra bu gibilerin vardıkları vakit geldikleri yerlere def edilmesi beyan olunmuştur. Bu Ermenilere kılavuzluk ettiği anlaşılan İslam hakkında ise tahkikat icrası⁹⁴ ve icra olunacak tahkikat ve malumatın bildirilmesi istenmiştir.

Rusya'dan firaren ve gizlice dönmek isteyen Ermeniler sınırlarda bulunan aralıklardan geçerek duhul eylemekte oldukları anlaşılmıştır.⁹⁵ Bitlis vilayetinden gelen bu bilgi üzerine Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerine bir şifre gönderilerek güvenliğe itina edilmesi istenmiştir. Rusya'dan gelerek tutuklanan firari Ermeniler Erzurum vilayetine gönderilmiştir. Böyle firaren dönenlerin ihbar edilmesi aksi halde muhtar ve ihtiyar heyetinin bundan mesul

90 BOA.Y..PRK.UM.. 45/ 115

91 BOA.BEO 3668 / 275039

92 BOA.Y..PRK.UM.. 45/ 115

93 BOA.DH.TMIK.M.. 43 /71

94 BOA.DH.TMIK.M.. 43 /71, Lef 3

95 BOA.DH.TMIK.M.. 198/16

olduğu belirtilmiştir.⁹⁶ Hudutlarda alınan tedbirlerin tamamlanması ve bir kat daha itina gösterilmesi vilayetlere sıklıkla bildirilmiştir.

Kaçak girişlerin yanı sıra Amerika'da bulunan Ermeni komitası tarafından Batum'a ve Kars'a silah, cephane ve para göndermiş oldukları bunların Ermeni fedailerine iletilmek üzere Muş ve İran hududuna dağıtıldığı haber alınmıştır.⁹⁷

Bu şartlar altında yasağın muhafazası için her iki taraf gümrük idarelerine arabacı ve nakliyecilerin doğruca nakliyatta bulunmaları dahi titizlikle incelenerek bu yolla bazı Ermenilerin duhul olup olmayacakları tespit edilmeye çalışılmıştır.⁹⁸

Osmanlı hududunu korumak üzere alınan tedbirlerden bir diğeri ise Van şehri etrafında kordon yaptırılıp asker yerleştirilerek eşkıya girişinin engellenmesi İran hududunun muhafazası düşünülmüştür.⁹⁹ Bir hudut kolcu alayı teşkil edilerek Beyazıt'tan Revan'a kadar İran hududu üzerinde saatte bir hesabıyla yetmiş iki kordon kulesi ve bunların gerisine uygun görülen sekiz mevkide karakollar tertibi ile hududun sürekli olarak gözetiminin sağlanması planlanmıştır. EşkİYaların ve benzeri fesat çıkarıcı kimselerin Van bahçeliklerine girmesi ve müşkülât gereği lüzum görüldüğünden hususi olmak üzere her birinde onar nefer asker olmak üzere alelacele bin beş yüz kuruşla Van şehri etrafına yirmi kordon yaptırılması¹⁰⁰ ve hududu geçer geçmez hükümeti askeriye haberdar edilerek eşkıyanın Van'a kavuşmasından evvel karşılaşmak üzere güzergâh üzerindeki aşiretlerin de araştırmalarda bulunmaları gerekli görülmüştür. Bu durumun tetkikine nüfuz sahibi birinin memur edilmesi münasip bulunmuş olup Eleşkirtli İsmet Paşa muvakkaten memur edilerek hududa gönderilmiştir.

Ermeni Patriklığı'ndan Ermenilerin Duhulüne İlişkin Gelen İstekler

Ermeni Patriği tarafından Mabeyni hümayun Başkıtabet'e 6 Kânunuevvel 1310 (18 Aralık 1894) tarihli bir yazı ile Mamuratülaziz'den Amerika'ya çalışmaya gidip geri dönen Ermenilerin Osmanlı topraklarına girişlerine müsaade edilmesi için izin istenmiştir.¹⁰¹ Ermeni Patriği Osmanlı tebaası Ermeni

96 BOA. DH.TMIK.M.. 198/16, Lef 5.

97 BOA. HR.SYS. 2743/60, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Osmanlı Belgelerinde Ermeni Amerikan İlişkileri II (1896-1919), 184.

98 BOA. BEO 2775 /208099

99 BOA.DH.TMIK.M.. 19 /14

100 BOA.DH.TMIK.M.. 19 /14

101 BOA.Y..MTV. 111/10

milletinden ve Mamuratülaziz sakinlerinden olan ve vaktiyle maişetlerini temin için rençberlik gibi işlerle işğal etmek amacıyla Amerika'ya gitmiş olan ve orada bu işi bulamadıklarından memleketlerine avdet etmek üzere oradan ayrılmış olanların geldikleri yere döndüklerinde Osmanlı'nın hiçbir sahiline çıkarılmamış olduklarından bahsetmiştir. Bunların deniz üzerinde dolaşarak Kıbrıs'a çıktıklarını ve sefil ve aç halde kalmış olduklarını ifade eylemiştir. Bu kimseler haklarında merhamet buyurulmasını ve girişlerine müsaade edilmesine izin istemiştir. Bu gibi Amerika'ya maişetlerini tedarik edebilecekleri ümidiyle gitmiş fakat ümitleri boşa çıkmış olan fakirlerin sefalet ve perişanlıklarına atfen bunların memleketleri tarafına avdetlerine müsaade olunacak olursa *"hem kendileri yeni başdan çırağ ve ihya olacakları ve hem diğerlerine ibret olacağı"* ifade olunmuştur.¹⁰²

Yine, Anadolu ahalisinden olup Kafkasya'ya hicret etmiş olan Ermenilerin Osmanlı ülkesine duhullerine engel olunmaması¹⁰³ istenmiştir. Bununla birlikte Ermeni patrikliğinden Eçmiyazın manastırı ruhani mektebine tahsile gönderilecek çocuklara pasaport verilmesi talebi gelmiştir. Rusya'dan geleceklerin kabul edilmeyeceklerine nazaran Ermeni Patrikliği, Osmanlı topraklarında bulunan Ermeni milleti Rusya'da Eçmiyazın ruhani mektebine kabul olunduklarından kendilerine gelen talep ve muvaffakat üzerine Karahisar ve Tokat'tan bazı çocukların isimlerini beyan ederek bu çocuklar için pasaport talebinde bulunmuş ve bu beyanla mahallerinden icap edenlere iltimas buyurulması istenmiştir.¹⁰⁴ Patrikhaneye isimleri belirtilen çocukların buradaki mektepte tahsil ettirilmesi için Patrikhaneye tebligat buyurulması mütalaa edilmiştir. Benzer şekilde aslen Amasyalı olup Samsun'da ikamet etmekte bulunan Artin'in oğlu 19 yaşında Arvanit tahsil için Rusya'da Eçmiyazın manastırı tuhani mektebine gönderilmiş olup tahsili tamamlaması üzerine Samsun'a avdet edeceğinden kendisine şebbenderlik tarafından pasaport verilmesi için icabı talep edilmiştir. Bu gibi durumlar sebebiyle Rusya'dan gelecekler hakkındaki memnuatın yabancı memleketlere firar eden ve erbabı fesattan oldukları münbais bulunan eşhasa hasr ile ticaret sanat ve tahsil için gidecek olanların ve Ermenilerce ziyaretgâh olan Eçmiyazını ziyaret etmek isteyenlerin bundan istisnası Ermeni Patrikliğinden istenmiştir.¹⁰⁵

Bundan başka, Ermenilerin duhulü konusunda Ermeni Patrik'i tarafından ticaret ve sanat için taşradan Dersaadet'e gelen Ermenilerin tüccar ve

102 BOA.Y..MTV. 111/10

103 BOA.HR.SYS. 2840 /15

104 BOA.DH.TMIK.M.. 91/47

105 BOA.DH.TMIK.M.. 91/47, Lef 30

esnaftan örf ve namus erbabı olanlarının ayırt edilerek rencide edilmemesi ve bunların duhulü yasaklanan fesatçılar ile karıştırılmaması talep etmiştir (Kasım1897).¹⁰⁶

İstisnai Haller

Geri dönmek isteyen ve bunun için başvuruda bulunmuş olan bazı örnekler vardır. Örneğin 21 Mayıs 1321 (3 Haziran 1905) tarihli yazı ile müracaatta bulunmuş olup bundan dokuz sene evvel Van'dan Rusya'ya usulen pasaport almak suretiyle gitmiş olan Melkon oğlu İbrahim eşinin vefatı üzerine iki küçük çocuğu ile birlikte Tebriz'e gitmiş oradan şehbenderlikçe mürurlarına müsaade edilmemekte olduğundan bahisle Van'a dönebilmek için izin talebinde bulunmuştur. Van Valisi tarafından nüfus ve polis idarelerince yapılan araştırmalara göre ehl-i örf ve namus takımından olduğu ifade olunmuş ise de dönüşüne ruhsat verilmemiştir.¹⁰⁷

Ancak gelen talepler arasında iki istisnai kabul olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki; Amerika'dan gelip bir Bimarhane'ye konulan Harputlu Varteres Hazaryen'in firaren Amerika'ya giden Ermenilerden olmasına rağmen hastalığı sebebiyle Osmanlı ülkesine girmesine izin verilmiştir. Almanya sefaretinden firarilerin kabul edilmemeleri kararlaştırılmış ise de Hamburg'da Bimarhane'ye konulan ve daha önce Amerika'ya firar ettiği anlaşılmış olan Bızmışen karyesi ahalisinden Harputlu Varteres Hazeryan'ın hastalığına nazaran kabul edilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine, Dersaadet'e gelecek vapurlardan birine konularak Dersaadet'e gönderilmesi Tesri-i Muamelat Komisyonu ifadesiyle beyan olunmuştur.¹⁰⁸

İkinci olarak; Mamuratülaziz valisi Rauf tarafından 1 Nisan 1314 tarihli bir yazı ile Dâhiliye nezaretine Meryem'in durumu sorulmuştur. Amerika'dan Samsun iskelesine çıkan Ermeniler arasında bulunan Meryem'in polis idaresince 9 Kânunusani 1312 tarihinde buradan aldıkları pasaportla ve zevciyle birlikte Amerika'ya hicret etmiş olduğu ancak sonradan eşini terk ile geri döndüğü anlaşılmıştır. Meryem isimli kadın Amerika'dan gelmiş olup geriye nasıl gönderileceği etraflıca düşünülmesi gerekli olduğundan gereği Tesri-i Muamelat Komisyonu'na sorulmuştur.¹⁰⁹

106 BOA.A.}MKT.MHM.542/9

107 BOA.DH.TMIK.M.. 203 /67, Lef 6

108 BOA. HR.İD.. 28/ 72

109 BOA. DH.TMIK.M.. 52 /93, Lef 8

Bu duruma binaen Mamuratülaziz vilayetine cevaben gelen tezkirede münasebetlerini keserek Amerika'ya hicret eden Ermeniler Osmanlı tabiiyetinden iskat edilmiş olacağından bu gibilerin Osmanlı ülkesinin hiçbir tarafına ayak basmalarına imkân ve bırakılmaması¹¹⁰ talimatı verilmiştir. Ancak Meryem'in memleketine gönderilerek vaziyetinin gözetim altında bulundurulması belirtilmiştir.

SONUÇ

Amerika veya diğer memleketlere gitmek isteyenlerin gitmesine meydan verilmemesi kararına rağmen Ermenilerden bazıları gizlice savuşmuştur. Muhtelif suretlerde firaren gitmiş olan bu gibi Ermenilerin Osmanlı ülkesine girişlerine irade-i seniyye uyarınca izin verilmemiştir. “*Memâlik-i Şâhâne'ye avdet ve hicret etmek isteyen Ermenilerin duhulüne müsaade edilmemesi*” hususunda vilayetlere tebligat gönderilmiştir. Bu karar Süryanileri de kapsamakta olup ticaret, sanat ve ilim için gidenler istisna tutulmuştur.

Ermenilerin duhulü konusunda alınan kararlar tamamıyla Osmanlı ülkesini koruma çerçevesinde alınan kararlar olduğu görülmektedir. Çiftçi amele ve kötü halleri görülmeven Ermenilerin veya hastalanmış bakıma ihtiyaç duyan Ermenilerin duhulüne gösterilen müsaade bunu ispatlar niteliktedir. Geri dönen Ermenilerin çoğunlukla kalmaktan ziyade fesat hareketlerinde bulunmak ve gelirken beraberlerinde silah ve cephanesi gibi zararlı cephaneleri veya evrakları sokmak üzere geldikleri anlaşılmış olduğundan bu hususta sahil ve hudut güvenliği dikkatli ve bir kat daha itina ile çalışmaya dair defalarca uyarılmıştır.

Anadolu ahalisinden olup Amerika'ya firar suretiyle giden ve bir süre sonra tabiiyet değiştirerek Amerika pasaportuyla dönen Ermeniler geri kabul edilmemişlerdir. Amerika'ya firaren gidip daha sonra tabiiyet değiştiren Ermenilere pasaport verilmiş olsa dahi Memâlik-i Şâhâne'ye girişlerine müsaade edilmeyerek kabul edilmemişlerdir. Şehbenderlikler bu konuda uyarılmıştır. Ancak sonradan yabancı tabiiyette bulunan Ermenilerin diğer devletler arasında şikâyet ve müşkülata sebep olması nedeniyle kabul edildikleri görülmüştür.

Firaren giden ve geri dönen Ermenilerin tutuklanmaları ve iadeleri hakkındaki irade-i seniyye uyarınca gelen Ermeniler kabul edilmeksizin geldikleri yere iade olunmuşlardır. Ancak Ermenilerden Rusya'ya iade olunanların oraca kabul edilmemesi ve Amerika'dan gelenlerin iadelerinin maddi külfeti ve Amerika'ya

110 BOA. DH.TMIK.M.. 52 /93, Lef 9

kabul edilip edilmeyeceklerinin dahi meçhul olması dolayısıyla ortaya çıkan müşkülât ve masraf üzerine yasağın uygulanmasında bir esneme görülmüştür. Bu gibi Ermenilerden geri dönmeleri akabinde ret ve iade edilemeyen ve zaten amele ve çiftçi takımından olup vaktiyle ancak maişet temini için gitmiş olan ve bir kötü halleri olmadığı tahkik edilenler ise zaruri olarak zabitanın gözetiminde bulundurulmak üzere kefaletle memleketlerine salıverilmişlerdir.

Ermeniler Osmanlı ülkesine hem karadan hem de sahillerden muhtelif şekillerde gizlice duhul etmeye çalışmışlardır. Ermeni komitacıların gönderdiği kimseler ve beraberindeki zararlı evrak, silah ve cephane gibi eşyalar aynı yollarla Osmanlı ülkesine sokulmuştur. Vapurlarla iskeleden iskeleye dolaşarak nihayet bir yol bulup giriş yapmaya çalışmışlardır. Özellikle Kıbrıs'a çıkıp burada toplanan Ermeniler bu işi kendilerine meslek edinen kayıkçılar, yelkenliler vasıtasıyla Osmanlı sahillerine aktarılmışlardır. Sahil güvenliğinin eksik bulunduğu noktalardan giriş yaparak yine kontrolsüz noktalardan içerele doğru geçmişlerdir. Bu hususta liman ve sahil güvenliği artırılarak denetimler sıklıkla yapılmasına karşın bir şekilde Osmanlı sahillerine çıkabildikleri anlaşılmıştır. Bu konuda ihmali bulunan ve para mukabilinde müsaade eden Osmanlı memurları bulunduğu açıkça görülmüştür.

Dersaadet'e gelen vapurlarda bulunan kahvecilerin pasavanlarının kullanıldığı, başkalarına ait pasaportlarla seyahat edildiği görülmüş olup bu gibi usulsüz haller ile yasağın delindiği anlaşılmıştır.

Osmanlı ülkesine duhul için İran ve Rusya hudutlarını gizlice ve kaçak olarak aşmaya çalışmışlardır. Yasağa karşı Rusya'nın Ermenileri himaye ettiği düşünülmüştür. Bununla birlikte bu yolculuklarında katırcılar gibi onlara kılavuzluk eden kimseler olduğu anlaşılmıştır. Gözetlenmeyen yollardan geçmek suretiyle firari Ermenilerin gizlice duhullerine yardım etmişlerdir. Yine, para mukabilinde hudut ve iskele memurlarının kaçak geçişlere göz yumduğu bazı vakalardan anlaşılmıştır. Bu sebeple yasağın muhafazasında müşkülât çekilmekte olduğu alınan tedbirler semeresiz kalmakta olduğu görülmüştür.

Karadan bu gibi Ermenilerin hudutlardan sızmasını önlemek üzere hudut memurları uyarılarak buna göz yuman memurlar tespit edilmiştir. İran hududuna kordon yaptırılmak suretiyle ve ihtiyaç duyulan yerlerde hudut boyunca aralıklarla karakolhane ve bu karakolhanelere de asker yerleştirilerek güvenlik artırılmaya çalışılmıştır. Vuku bulan sızmaların ihbarı konusunda köy ve mahalle muhtarları sorumlu tutulmuştur.

Sonuç olarak; evvelce firaren Amerika ve Rusya gibi yabancı mahallere giden Ermenilerin hem Osmanlı sahillerinden hem Osmanlı hudutlarından firaren ve gizlice girmeye çalıştıkları arşiv belgeleri açıkça ortaya koymaktadır. Bunların duhulü hususunda alınan kararların özellikle fesat hareketlerini önlemek ve umumi emniyeti muhafaza etmek üzere şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Karpat Kemal, Ottoman Emigration to America, 1860-1914, *International Journal of Middle East Studies*, Vol.17, No.2(May,1985).

Arşiv Belgeleri

BOA.HR.SYS.2851/29, BOA.BEO.AYN.D, 1633/s.865, BOA.BEO. AYN. d, 1633/s.961, Yusuf Sarınoy, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri I (1839-1895) Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları., 2007

BOA.Y.PRRK.AZJ, 52/80, BOA.A.MKT.MHM, 550/1, BOA.MV, 102/30, BOA.ZB, 618/19, BOA. HR.SYS. 2743/60, BOA.A.MKT.MHM, 550/1, Yusuf Sarınoy, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri II (1896-1919) Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları., 2007.

BOA.HR.SYS. 2851/29, Lef 4

BOA.DH.MKT. 277/47

BOA.DH.TMIK.M..104/87

BOA.İ..HUS. 15/ 6

BOA.DH.MKT. 2710 /60

BOA.HR.İD. 15/17

BOA.HR.İD. 15/17, Lef 2/3.

BOA.HR.SYS. 2860 /101, Lef 3

BOA.HR.SYS. 2851/29

BOA.HR.SYS. 2851/29, Lef 4

BOA.DH.TMIK.M.. 167 /31

BOA.DH.TMIK.M.. 167 /31 Lef 6

BOA.DH.TMIK.M.. 273/ 79, Lef 3

BOA.DH.TMIK.M.. 273/ 79, Lef 7

BOA.DH.TMIK.M..126/42

BOA.DH. MKT 277/47

BOA.DH. MKT 277/47, Lef 10

- BOA.DH. MKT 277/47, Lef 10
BOA.DH.TMIK.M.. 52 /93, Lef 8
BOA.DH.TMIK.M.. 200 /86
BOA.DH.ŞFR. 189 /65
BOA.DH.TMIK.M.. 265/49, Lef 2
BOA.DH.TMIK.M.. 265 / 49 Lef 5
BOA.DH.TMIK.M.. 265 / 49 Lef 7
BOA.DH.ŞFR.189/74
BOA.DH.TMIK.M.. 200/ 34
BOA.DH.TMIK.M.. 201 /65
BOA.BEO 3115/233601
BOA. DH.TMIK.M.. 76/77
BOA. DH.TMIK.M.. 200 /86
BOA. DH.MKT. 277/47, Lef 9/1
BOA. DH.ŞFR. 216 /74
BOA. DH.TMIK.M.. 77 / 80
BOA. DH.TMIK.M.. 183 /41
BOA. Y.EE.KP 30/2987
BOA. DH.TMIK.M.. 243/55
BOA. ZB. 20/76
BOA. DH TMIK M 222/8, Lef 1
BOA. DH.TMIK.M.. 49/75
BOA. DH.ŞFR. 167 /108
BOA. DH.ŞFR. 167 / 114
BOA. DH.TMIK.M.. 14/ 29
BOA. DH.TMIK.M.. 52 /93
BOA.DH.TMIK.M..43/71
BOA.DH.TMIK.M..198/16
BOA.Y..PRK.UM..45/115

- BOA. BEO 3332 /249836
BOA. BEO 3332 /249836, Lef 5
BOA. BEO 3300/247494
BOA. BEO 3196 / 239633
BOA. Y..A...HUS.459 /142
BOA.DH.TMIK.M..222/48, Lef 53
BOA.DH.TMIK.M..222/48, Lef 45
BOA.DH.TMIK.M..222/48, Lef 118
BOA.DH.TMIK.M..126/42, Lef 2.
BOA.HR.SYS.2840 / 44
BOA.A.}MKT.MHM. 642 / 25
BOA.HR.SYS. 2774/44, Lef 3
BOA.DH.TMIK.M.. 145/ 19, Lef 4
BOA.Y..PRK.ASK. 125 / 51
BOA.İ..HUS.151/15
BOA.Y..PRK.ASK. 185/ 27
BOA.DH.TMIK.M.. 145/ 19
BOA.DH.TMIK.M..222/48, Lef 55
BOA.DH.TMIK.M.. 148 /12
BOA.DH.TMIK.M.. 148 /12, Lef 3
BOA.Y..PRK.UM.. 45/ 115
BOA.BEO 3668 / 275039
BOA.Y..PRK.UM.. 45/ 115
BOA.DH.TMIK.M.. 43 /71
BOA.DH.TMIK.M.. 43 /71, Lef 3
BOA.DH.TMIK.M.. 198/16
BOA. DH.TMIK.M.. 198/16, Lef 5.
BOA. BEO 2775 /208099
BOA.DH.TMIK.M.. 19 /14

BOA.Y..MTV. 111/10

BOA.A.}MKT.MHM.542/9

BOA.HR.SYS. 2840 /15

BOA.DH.TMIK.M.. 91/47

BOA.DH.TMIK.M.. 91/47, Lef 30

BOA.DH.ŞFR. 376 /107

BOA.DH.TMIK.M.. 148 /28

BOA.DH.TMIK.M.. 203 /67, Lef 6

BOA. DH.TMIK.M..222/48, Lef 9

BOA. HR.İD.. 28/ 72

BOA. DH.TMIK.M.. 52 /93, Lef 8

BOA. DH.TMIK.M.. 52 /93, Lef 9